

Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar

Ali Ayata¹

Murat Ercan²

Özet: ABD ile ilişkiler Türk dış politikasının en önemli kalemidir. Çünkü Türkiye'nin ABD'nin sağladığı garantiye önemli oranda ihtiyaç duyduğu açıktır. Diğer tüm dış politika konuları ve hatta Türk iç siyasetinin ritmi, bu ilişkiden önemli ölçüde etkilenmektedir. Türkiye, daha aktif bir dünya gücü olarak yeni uluslararası sisteme katılma süreci içinde bulunmaktadır ki, bu sürecin ABD'yle ilişkilerine mutlaka yansımaları olmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin istikbali ile ilgili değişik ihtimallerden söz edilebilir. Ancak her şekilde bu ilişkinin stratejik bir boyutu olduğu açıktır. Fakat stratejik ortaklar olmanın ve stratejik işbirliği içinde bulunmanın, her zaman aynı görüşlere ve çıkarılara sahip olacakları anlamına gelmediği de unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Stratejik Ortaklık, NATO, Dış Politika

İlişkilerin Genel Seyri

Türkiye ile Amerika arasında 1960'ların ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve gittikçe yoğunluğunu artıran gergin -gergin olmasa bile tedirgin ilişkiler 1974 Haziranında Türk hükümetinin haşhaş ekimine yeniden izin vermesiyle kritik bir döneme girmişti. ABD'deki uyuşturucu kullanımı sorununun temelinde Türkiye'den gelen haşhaş mamullerinin olduğuna ina-

¹ Dr. Ali Ayata, Viyana Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi

² Dr. Murat Ercan, Viyana Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi

nan Amerikalıların gözünde Türk hükümetinin kararı doğrudan Amerika'ya karşı alınmış bir karardı. Bu çerçevede misilleme yapma ihtiyacı hisseden Amerikan Kongresi, Türkiye'ye verilen yardımı kesmek için yasa tasarıları hazırlayıp görüşürken 14 Temmuz'da Kıbrıs'ta meydana gelen askeri darbe ve ardından Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmesi olayların seyrini başka bir mecraya çevirmişti. Her iki olayda ABD'nin gösterdiği tepki birbirine benziyordu: Yunanlıları ve Türkleri kızdırmamak için Amerikan yetkilileri sert tepki göstermekten kaçınmış ve yeni durumu kabullenme eğilimi içine girmişti. 5 Şubat 1975'ten itibaren ABD'nin Türkiye'ye karşı askeri ambargo uygulamaya başlaması, büyük ölçüde Amerikan yönetimi ile Kongre arasında yaşanan rekabet ve güç mücadelesinin bir sonucudur. Kongre üyeleri, uygulamada hukukun dışına çıkar görünen yönetime ders vermek ve dış politika yapımında kaybettikleri etkiyi yeniden kazanmak için uğraş veriyorlar ve bu arada haşhaş ekimine izin verdiği için Türkiye'yi cezalandırmış da oluyorlardı (Campany, 1986: 103-123).

ABD yönetimi, Amerikan çıkarları açısından hayati önem taşıyan Türk-Amerikan ittifakına zarar verdiği için ambargoya karşı çıkıyordu. Ancak Amerikan yetkililerinin ambargoyu kullanarak Türk yöneticileri Kıbrıs sorununda taviz vermeye zorlamak istedikleri de bir gerçektir. Türk liderlerin gözünde ise Kıbrıs ve askeri işbirliği birbirleriyle alakalandırılmaması gereken ayrı konulardır. ABD'nin ambargosu doğrudan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gücüne, hazırlık durumuna ve etkinliğine olumsuz etkide bulunan düşmanca bir harekettir. Misilleme olarak Türk hükümetinin 25 Temmuz 1975'te 1969 tarihli savunma işbirliği anlaşmasını feshetmesi ve Amerikan üslerini kapatması, iki devlet arasındaki ilişkileri en alt düzeye indirecekti (Rustow, 1987: 104-105). Ambargonun kaldırılması ancak uzun çabalardan sonra 1 Ağustos 1978'de mümkün olabildi. Bu noktadan sonra iki devletin ilişkilerini yeniden normal seyrine oturtup oturtamayacakları, sıcaklık ve samimiyetine döndürüp döndüremeyecekleri merak konusuydu.

1980'lerdeki Türk-Amerikan ilişkilerinin temelini, büyük ölçüde iki devleti başlangıçta birbirleriyle ittifak kurmaya iten nedenler oluşturmaktaydı. Söz konusu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerine olumlu yönde etki eden bir gelişme Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirme sürecine girmesiydi. Yahudi lobisinin etkin olduğu Kongre İsrail'le ilişkilere önem verdiği için,

bu devletle ilişkilerini düzeltmesi Türkiye'nin ABD gözündeki değerini daha da artıracaktı. Türkiye, Avrupa'da yalnızlaştığı ve Kıbrıs sorununda destek aradığı 1980-1982 döneminde Arapları memnun etmek için İsrail'le ilişkileri düşük düzeyde tutarken, daha sonra Suriye tehdidinin de etkisiyle özellikle terörizmle mücadelede İsrail'e yakınlaşmaya başladı. Kongre'de İsrail lobisinin Türk tezlerini destekleyeceği beklentisi ilişkilerin gelişmesi sürecini hızlandırdı. Körfez Krizi başlamadan önce Türkiye ve İsrail özellikle ticaret ve istihbarat paylaşımı alanında önemli mesafe almıştı (Yavuz ve Khan, 1992: 81-82).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye yeni düzene dâhil olarak düzenin yürütücüsü ABD'yle birlikte hareket etmeyi seçmişti. Şimdi SSCB gibi tek ve belirgin bir tehdit kaynağı bulunmamaktadır. Fakat Türk liderler belki eskisinden daha fazla tehdit altında olduğunu söylemektedir. Türk ekonomisi eskisine göre oldukça güçlü olmakla birlikte, küreselleşme sürecinde rekabet edebilmek için gerek ABD ile gerekse AB ile dengeli ekonomik birliktelikler kurmak büyük önem taşımaktadır. Yüksek teknoloji ürünü askeri malzemenin sağlanabileceği en önemli kaynak yine batı'dır. Fakat onları elde etmenin koşullarının eskisi kadar uygun olmayacağı beklenmektedir. Türkiye yine Batıdan kopmamak için iç sisteminde küresel değerler paralelinde önemli değişiklikler yapmak durumundadır.

Türk dış politikasının Amerika'yla ilişkiler boyutu, çok hassas bir bölgedeki gelişmeleri ve küresel politikanın seyrini etkileyebilecek nitelikte olduğu için önem taşımaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Körfez Savaşı ve ABD'ye yönelik 11 Eylül saldırıları gibi önemli olayların etkisi altında uluslararası sistem çok köklü bir dönüşüm yaşarken, Türk dış politikasının paralel bir dönüşüm süreci içine girmemesi düşünülemez. Bu dönüşümde ABD'yle ilişkilerin büyük önem taşıyacağı açıktır. Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde Türkiye'nin ilk karşılaştığı kriz, Batı ve özellikle ABD açısından stratejik önem taşıma konumunu kaybetme olasılığıydı. Neredeyse tamamen bu zemine dayandırıldığı için, böyle bir gelişme dış politikanın iflas etmesi anlamına gelebilirdi.

Körfez Savaşı'yla birlikte Türkiye'nin öneminin, yeni dönemin tek süper gücü ABD'nin temel stratejik ortaklarından biri haline gelecekte derecede artması, Türk liderleri rahatlatan bir gelişmeydi. Bu gelişmenin doğurduğu

heyecan içinde Türk yöneticiler, Sovyetler Birliği'nin eski toprakları üzerinde kapsamlı girişimler yapmaya cesaret edebilecekler, kendilerini Batı'ya ve ABD'ye bağımlılıktan kurtararak ulusal çıkarları daha fazla gözetip daha bağımsız dış politika izleme yolunda kararlı bir tavır takınabileceklerdi. Fakat gerçekler yapılan planlardan ya da görülen hayallerden farklıydı. Başta içeride ortaya çıkan yeni gelişmelerle (halkın takip edilen iç ve dış politikalarından hoşnut olmaması, ekonomik krizler patlak vermesi gibi) uğraşmak zorunda kalacaklar ve yeni dünya düzeninin doğasını doğru değerlendirme göreviyle karşı karşıya geleceklerdi. Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehditlerde artış ve çeşitlenme görülürken ve NATO ile AB ciddi dönüşümler yaşarken, Türkiye, ABD, NATO, AB, yeni bağımsızlığına kavuşan Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Orta Doğu devletleri ilişkilerini ulusal çıkarları maksimum düzeyde koruyacak bir denge oluşturmak zorundaydı. Aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel ve küresel politika üzerindeki etkisini, başta ABD olmak üzere küresel güçlerin onayını alarak kontrollü bir şekilde artırmak gerekiyordu. Bu çerçevede dış politikada belirsizliklerle, başka devletlerin tepkileriyle ve istenmeyen iç olaylarla karşılaşacakları neredeyse kesin gibiydi.

İlişkileri Çevreleyen Meseleler

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk liderler, Türkiye'nin dünyanın yeni kriz merkezlerinin tam da ortasında bulunduğunu iddia etmektedir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye, SSCB'nin genişleme yolları üzerinde bulunuyor olmaktan ötürü stratejik bir öneme sahip olmasına rağmen, Batılılar tarafından NATO'nun koruması gereken merkez bölgesinden uzakta, SSCB'yi durdurmak için gerekirse gözden çıkarılabilecek bir kanat ülkesi olarak görülüyordu. Soğuk Savaş sonrasında ise merkez bölge nispeten güvenliğe kavuşurken dünya sistemini etkileyebilecek olayların merkezi, Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya doğru kaymış, Türkiye de tam bu bölgenin merkezinde yer aldığı için NATO'nun en önemli ülkesi ve en stratejik cephesi haline gelmişti (Gürel, 1998: 11). Türkiye tam bir istikrarsızlık denizinin ortasında güvenli bir ada konumundaydı. Bölgesel ve etnik çatışmalar, terörist faaliyetler, dini fundamentalizm başta olmak üzere radikal eylemlerin yaygınlaşması, komşu devletlerin kitlesel imha silahlarına silah-

lara sahip olma çabaları ve bazı devletlerin bölgede hâkimiyet kurma girişimleri, istikrarının sağlanmasında Türkiye'nin önemini ortaya koymaktaydı. Türkiye için SSCB gibi büyük bir tehdit ortadan kalkmıştı. Fakat SSCB'nin devamı olan Rusya'nın bölgede etkili olma gayretinin yanı sıra İran, Irak, Suriye, Yunanistan ve Ermenistan'ın oluşturduğu tehditler, Türkiye'yi güvenlik açısından eskisinden daha rahat bırakmıyordu.

Türkiye'nin kriz merkezleriyle çevrili olarak dünyanın en stratejik bölgelerinden birinde bulunması dikkate alındığında, güvenlik boyutunu vurgulayarak Batı ile bağlarını sıkılaştırılmasını savunan görüşler haklı görünmekteydi. Ancak diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik açısından Türkiye'nin konumunun güçlendiği de açıktı. Türkiye artık SSCB gibi süper bir gücün tehdidi altında değildi. Düşmanca emeller besleyebilecek komşuları vardı. Ancak onlar gerek uluslararası toplumdan soyutlanarak güçleri zayıflatıldığı, gerekse SSCB'nin desteğini kaybederek etkilerini yitirdikleri için Türkiye için tehdit oluşturmaktan uzak gözükmekteydiler. Bu devletlerin Türkiye'ye karşı ortak harekete geçmeleri söz konusu olabirdi. Fakat böyle bir girişim uluslararası sisteme darbe vurarak yoğun çatışmalara neden olacağı için, hem ABD gibi büyük güçlerin tepkisini çekebilecek, hem de Türkiye'nin kendi bağlantılarını devreye sokmasına neden olabilecekti. Sonuçta güvenlik boyutuna aşırı önem verilerek tamamen Batıya yönelmek gerektiği görüşünün, II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi bir abartı taşıdığı izlenimi edinilmekteydi (Öcal, 2005: 59-65).

Güvenlik endişelerinin ciddiyeti ne olursa olsun, yeni dünya düzeninde Türkiye'nin birçok sorunla karşı karşıya olduğu açıktı. Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin stratejik öneminin azalıp azalmadığı, Batının gözünde değerini yitirip yitirmediği, bu sorunlardan biriydi. Gerçekte Soğuk Savaş sonrasında Türk yöneticilerin birçok girişimlerinin arkasında, Türkiye'nin önemini ispatlamak olduğu birçok gözlemci tarafından tespit edilmiştir. Körfez Savaşı'nda ve sonrasında yaşanan bölgesel krizlerde Türkiye'nin hep ön planda yer almasıyla stratejik öneminin kendiliğinden ispatlandığı belirtilmekteydi. Fakat tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, Türkiye'nin öneminin sürekli olmaması ve zaman zaman Batı'nın aldığı önemli kararlarda devre dışı bırakılması, güçlü bir ihtimal olarak ortada durmaktaydı. Eskiden Türkiye'nin ikinci plana atıldığı durumlarda sistem

belirgin olduğu için geri dönüş her zaman mümkün olmuştur. Ancak yeni sistemin kurulması aşmamasında AB'ye üyelik konusunda olduğu gibi, Türkiye'nin çok geri planda kalması ve sistemin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmemesi, Türk yöneticiler açısından ciddi bir endişe kaynağıydı. Güvenlik konusunda tamamen Batıya güvenilip güvenilemeyeceği Türk liderlerin kafasını meşgul eden diğer bir sorundu. Eskiden saldırıya uğrama durumunda NATO'nun yardıma gelip gelmeyeceği tartışılmıştı. Karşı blok'un ortadan kalktığı, NATO'nun yapılanma, tehdit belirleme, genişleme, yeni görevler üstlenme gibi alanlarda bir değişim süreci yaşadığı yeni ortamda ise NATO'nun Türkiye'ye yönelik bir saldırıya nasıl karşılık vereceği daha da belirsiz hale gelmişti. ABD ve AB'nin Türkiye'ye yönelik tehditlerde tepkisiz kalabileceği endişesi yanı sıra, NATO'nun hangi saldırılara karşılık vereceği en çok ilgililenen konuydu (Steinbach, 1996: 97).

ABD ilişkilerine tesir eden konuların başında geldiği için, Rusya'da yaşanan gelişmeler Türk yöneticileri fazlaca ilgilendirmektedir. Türk liderler Rusya ile NATO arasındaki ilişkilere büyük önem vermekte ve bu tür projelere samimi olarak katkıda bulunmaktaydı. Bu çerçevede Rusya'nın komşularıyla ilişkileri geliştirmek de önemseniyordu. Nükleer silahlara sahip olan Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'da yeniden etkili olmaya çalışmakta, Türkiye'nin düşman kabul ettiği ülkelerle yakın temas kurmakta, Boğazların kullanımı ve Orta Asya petrolünün Batıya taşınmasında Türkiye'den farklı düşünmekteydi. Bu konularda Türk liderlerin dikkatli olması gerekiyordu. Düşmanlığını çekmemek, iç politikaya etkisini sınırlamak ve ekonomik ilişkileri devam ettirmek için, Türkiye Rusya'yla ilişkilerini normal düzeyde tutmak durumundaydı. Fakat Rusya'nın, NATO'nun genişlemesine karşı çıkmaması ve AKKA tavanlarını ihlal etmesi, Türk yöneticiler için sorun oluşturmaktaydı. Bu şekilde Rusya Türkiye aleyhine bölgedeki önemini artırmaktaydı. Batı'nın bazı durumlarda Rusya'yı Türkiye'ye tercih edebileceği ihtimali güçlenmekteydi (Criss, 1995: 208).

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri etkileyecek sorunlar elbette bunlarla sınırlı değildi. Ermenistan'la vuku bulan çatışmada Türkiye'nin Azerbaycan'a yardım edememesi, ABD ilişkilerinin getirdiği kısıtlamaya iyi bir örnekti. Türkiye, Irak sorununda ABD'nin isteklerine göre davrandığı için büyük ekonomik kayıplara uğramış, Irak başta olmak üzere bölgenin diğer

devletleriyle ilişkilerini bozmuş, Irak'ın parçalaması sonucu gündeme gelen otorite boşluğundan ötürü bölücü PKK hareketinin güçlenmesiyle birlikte güvenliği tehlikeye girmiş, Çevik Güç'e destek vermek ve sınır ötesi operasyonlar yapmak zorunda kalarak bölgenin karmaşık politikalarının ve çatışmalarının içine çekilmiştir. Bu tablo Batı'yla ilişkilerinin kötüleşmesinin zeminini hazırlamıştır. Ancak diğer taraftan Türkiye'nin, ABD'ye, PKK'yı terörist örgüt olarak kabul etmesi, PKK'ya karşı sınır ötesi operasyonlarına göz yumması ve Avrupalıların aksine terörizmle mücadelesini desteklemesi açısından muhtaç olduğu da bir gerçektir. Türkiye'nin hayati gördüğü Kıbrıs meselesini ABD'nin rahatsızlık unsurları olarak görerek çözüm yolunda baskı yapması da Türk yöneticileri ABD'yle ilişkilerinde sıkıntıya sokmuştu. Türk liderler, bir taraftan bu konularda taviz vermemek için ayak diremiş, bir taraftan da Batıdan uzaklaşmasına neden olabilecek bu sorunların sürekli olarak karşısına çıkarılmasından rahatsızlık duymuştur (Öcal, 2005: 59-65).

ABD'nin Türkiye'ye Bakışı ve Politikaları Üzerindeki Etkisi

Amerika ilişkileri Türk dış politikasında geniş bir alan işgal etmektedir. Bu bağlamda, Amerika'nın Türkiye'ye yönelik politikaları ve Amerikan yöneticilerinin Türkiye'ye ilişkin kanaatleri Türk dış politikasının oluşturulması sürecinde son derece etkili olmaktadır. Türk liderler, Amerikalı yetkililerin Türkiye'nin stratejik konumunu nasıl değerlendirdiğine büyük önem vermektedir. Dış politikalarını ve güvenlikle ilgili stratejilerini belirlerken, Türk liderler Amerikalı politikacıların Türkiye'ye, diğer bölge ülkelerine ve bölgenin meselelerine ilişkin görüşlerini, algılamalarını ve davranışlarını göz önünde bulundurmaktadır.

Diğer taraftan ABD, Türkiye'yi stratejik konumu, fiziki gücü, kalabalık nüfusu, ekonomik potansiyeli ve bölgesel ve uluslararası istikrarı etkileme kapasitesi itibarıyla etkili ve aktif bir eksen ülke olarak görmektedir. Gerçekten ABD'nin Türkiye'den daha fazla önem atfettiği çok az sayıda ülke bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikan politikacılarının gözünde Türkiye'nin önemi olağanüstü bir şekilde artmıştır. Türkiye şu anda ABD açısından anlamlı bir olgunun merkezinde yer almaktadır. Bu olgu da kritik bölgelerde yeni ittifakların ya da yeni güvenlik alanlarının ortaya çıkışıdır. ABD yönetimi, bu bölgelerde Amerikan çıkarlarının korunmasını

da Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Jeostratejik düğüm noktalarının merkezinde bulunduğu ve ABD'nin muhtemel müdahalelerinde yardım talep edeceği büyük ve etkili bir orduya sahip olduğu için, NATO'nun alan dışı müdahalelerle fonksiyonlarını genişletmesinde, Türkiye'nin desteğini elde etmek, Amerikalılar açısından kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülmektedir. Türkiye'nin NATO içindeki rolü, bölgesel işbirliği çabalarında gittikçe artan etkinliği ve Balkanlar'da Batı ile birlikte hareket etme arzusu, Amerikalı liderlerin güvenlik algılamalarını ve siyasi bakış açılarını kaçınılmaz bir şekilde etkilemektedir (Oran, 2001: 231).

ABD, stratejik Avrasya bölgesinde denetim kurmak ve Rusya'yı dengelemek için de Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır. Rusya'nın eski Sovyet toprakları üzerinde hakimiyet kurmak istemesi ve bölgenin zengin kaynaklarının denetimini ele geçirmeye çalışması ABD açısından büyük bir handicap oluşturmaktadır. Gerek bu bağlamda gerekse Orta Doğu ve Avrupa'nın geleceğini ilgilendiren gelişmelerde Türkiye, ABD'nin yanında yer alabilecek en önemli stratejik ortaklardan biridir. ABD yönetimi, Orta Doğu barış sürecinin başarıya ulaşmasında Türkiye'den çok şeyler beklemektedir. Türkiye'nin ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan İsrail'le yaptığı işbirliği, ABD açısından önemlidir. Bundan başka ABD'nin Orta Doğu'ya dönük olarak yapacağı müdahalelerde ve askeri operasyonlarda Türkiye'deki üslerden faydalanması gerekmektedir.

ABD, Türkiye'ye birçok hayati meselesinde çok değerli nitelikte destek vermekte ve sürekli olarak Türkiye'nin dış politikalarını desteklemektedir. Fakat diğer taraftan ABD'nin Türkiye'ye birtakım zorluklar çıkardığı da bir gerçektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde ABD'nin sunduğu yardım Türkiye için oldukça değerlidir. Ayrıca ABD yönetimi, Türkiye'nin Avrupa'daki güvenlik ve savunma girişimlerine (özellikle Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği) ilişkin kaygılarını anlayışla karşılamaktadır. Bunların ötesinde ABD, Türkiye'nin stratejik ortaklığına özel bir önem atfetmekte ve bu ilişkinin düzeyini daha da artırmaya olumlu bakmaktadır. Washington, iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin kuvvetlendirilmiş ortaklık haline dönüştüğünü açıklamıştır. ABD yetkilileri, Türkiye'nin siyasi sisteminin gerçekleri ile Türk liderlerinin iç ve dış güvenliğe ilişkin kaygılarını Avrupalılardan daha ileri düzeyde anlayışla karşılamaktadır. Örneğin,

Amerikalılar insan hakları konusunda Ankara'ya Avrupalılar kadar baskı uygulamamaktadır. Washington, PKK tehdidine ilişkin olarak, Türkiye ile çok yakın işbirliği içinde olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Bütün bunlara rağmen, Türkiye ABD'yle olan ilişkilerinde çok fazla rahat değildir. Türkiye'nin ekonomi ve güvenlik alanlarında Amerika'ya bağımlı olması, politika seçeneklerini ve dış politika girişimlerini sınırlandırmaktadır. Türk liderler Washington'dan gelen talepleri kolayca reddedememekte ve özellikle Amerikan çıkarlarını ciddi olarak ilgilendiren konularda Amerikan yönetimine karşı koyamamaktadır. Türk ekonomisinin geleceğinin, büyük ölçüde ABD'nin kontrolü altındaki IMF'nin izlediği politikalara bağlı olması ciddi bir zafiyet oluşturmaktadır (Öcal, 2005: 59-65).

Türkiye'nin ABD İlişkilerine Bakışı

Türk yetkililerin Amerikan politikaları, stratejik değerlendirmeleri, davranışları ve eylemleri ile ABD'nin Türkiye'ye sunduğu işbirliği ve desteği algılama biçimi, kaçınılmaz olarak, Türkiye'de dış politika yapımı ve dış politika önceliklerinin belirlenmesi üzerinde etkili olmaktadır. Türk liderler, gerek ulusal çıkarları korumada gerekse iç ve dış tehditlere karşı güvenliği sağlamada ABD'nin yardımına ihtiyaç duyulduğunun farkındadır. Türkiye, Avrupa'da yeni ortaya çıkan güvenlik düzenlemeleri içinde kendi yerini güvence altına alamadığı için, bu alanda ABD ile daha ileri düzeyde işbirliği yapma ihtiyacı duymaktadır. Kapsamlı savunma ve askeri modernizasyon projelerine yeterli destek bulabilmek için, Amerikan savunma sistemlerine katılmak ve Amerikan ordusuyla yakın temas içinde bulunmak Türkiye'nin önünde bir gereklilik olarak durmaktadır (Makavsky, 2002: 43).

Türkiye'nin Amerika ile çok sıkı diplomatik ve askeri bağlara sahip olduğu ve bu durumun Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında kısıtlayacağı bir faktör oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Türk liderler, Amerikan çıkarlarını çok yakından ilgilendiren bölgelerde Amerikan yönetimini hayal kırıklığına uğratmama konusunda aşırı özen göstermek durumunda kalmaktadır. Türkiye açısından ABD ile yakın ilişki kurmanın diğer bir maliyeti ise Türk üslerinin Amerikan kuvvetleri tarafından kullanımında daha fazla tolerans göstermek zorunda kalmaktır. Bu durum Türkiye'nin politikaları çerçevesinde büyük sorunlar doğurmaktadır. Amerikan yardımını sü-

rekli kılabilmek için, Türk liderler uluslararası alanda ABD'nin gerçekleştirdiği eylemlere destek verme zorunluluğu duymaktadır. Örneğin, Amerikalıların NATO'nun fonksiyonlarını ve faaliyet sahasını genişletme girişimi desteklenmiş ve NATO'nun alan dışı operasyonlarına iştirak edilmiştir. Ekonomisi yabancı güçlere bağımlı olduğu için, Türkiye'nin dış politikada bir çıkmaz sokağa girmesi ve istemediği eylemleri yapmak zorunda kalması ihtimali bulunmaktadır. ABD'nin, Avrupalıların -NATO içindekiler de dâhil- güvenlik ve savunma alanında daha aktif olma isteğine anlayışla yaklaşması, Türkiye'nin bu alanda yalnız kalabileceğinin sinyallerini vermektedir. Bundan dolayı Türkiye, ABD ilişkilerini çok taraflı bir temel üzerinde ve çıkarların karşılıklı olarak korunmasını sağlayacak şekilde yürütmek durumundadır (Uzgel, 2001: 304).

11 Eylül Saldırılarının İlişkiler Üzerindeki Etkisi

Türkiye'nin Amerika'ya karşı gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarına verdiği tepki önemliydi. Çünkü bu saldırılar Türkiye'nin dış politikasının dayandırıldığı en önemli müttefike karşı gerçekleştirilmişti. Ayrıca Türkiye'nin vereceği tepki, yeni dünya düzeni içindeki yerini belirleyecek etkiler doğuracaktı. Türkiye'nin ilk tepkisi, bu saldırıları şiddetle kınamak şeklinde tezahür etti. Uzun zamandır terörizmden zarar gören bir ülke olarak, Türkiye bu saldırıları düzenleyenleri ve onların akıl hocalarını protesto ederek bu tür eylemlerin önlenmesi için uluslararası alanda çok daha yoğun işbirliği yapılması çağrısında bulundu. Türk hükümeti ayrıca ABD'yle hiçbir koşula bağlı olmaksızın dayanışma içinde olacağını ilan etti. Bu tutumun bir uzantısı olarak, saldırılara misilleme yapma bağlamında NATO'nun 5. Maddesinin hemen ve kararlı bir şekilde uygulamaya konmasının önde gelen savunucularından biri oldu. Türk yetkililerin bu dönemde ortaya koyduğu düşünce, Türkiye'nin yıllardır üzerinde önemle durduğu bir problemin ciddiyetini Batılı devletlerin ancak ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarından sonra farkına vardıkları şeklindeydi. Türkiye, bu fırsattan istifade ederek, terörizmin yeni stratejik algılama çerçevesinde NATO ittifakının karşısına çıkan yeni bir tehdit olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde ısrarla durdu (Makavsky, 2002: 47).

Bu saldırılar, ümit edildiği gibi, Batılı devletler ve özellikle ABD nezdinde

Türkiye'nin önemini ciddi şekilde artırmıştır. Türkiye'nin vazgeçilmezliği bir kez daha anlaşılmış ve terörizme karşı verilecek savaşta Türkiye'nin önemi teyit edilmiştir. Türkiye, Amerikan politika yapıcıları açısından, terörizme karşı verilecek savaşta sürekli destek alınabilecek stratejik bir ortak görüntüsü vermektedir. NATO'nun terörizmin kaynağı olarak gösterdiği bölgelere en yakın olan ülke Türkiye'dir. Bundan başka Türkiye'nin müslüman kimliği, ABD'nin terörizme açtığı savaşa ciddi katkı yapmaktadır. Türkiye'nin Amerika'nın kampanyasına daha başlangıçta destek vermiş olması önemlidir. Çünkü bu tavır, ABD'nin 11 Eylül saldırılarının İslam ile Hıristiyan Batı arasında bir çatışmanın başlangıcı olarak sunulmasının önüne geçmiş ve diğer Müslüman ülkelerin de ABD'nin girişimlerine destek vermesi için mükemmel bir dayanak oluşturmuştur. Yine Türkiye'nin müslüman çoğunluğa sahip bir ülke olarak, terörizm karşıtı koalisyonun içinde yer alması, ABD Başkanı Bush'un yürütülen mücadelenin müslümanlara yönelik olmadığı yönündeki açıklamasının kanıtı olmuştur. Bütün bunlar, ABD yönetimine, demokratikleşme ve iktisaden kalkınma arzusu duyan İslam ülkelerine Türkiye'yi uygun bir model olarak sunma ve laik kurumların dinsel inanışlarla uyuşturulduğu bir örnek olarak gösterme imkanı vermiştir (Makavsky, 2002: 47-48).

Sonuç

Türkiye, daha aktif bir dünya gücü olarak yeni uluslararası sisteme katılma süreci içinde bulunmaktadır. Bu sürecin ABD ilişkilerine mutlaka yansımaları olmaktadır. Güvenliği konusunda Türkiye'nin ABD'nin sağladığı güvenceye önemli oranda ihtiyaç duyduğu açıktır. Çünkü Türkiye kendisine yönelmiş çok sayıda tehdit algılamaktadır. ABD'nin NATO'yu Batı'nın temel güvenlik organı olarak korumak -hatta geliştirmek- istemesi, Avrupalıların Türkiye'yi kendi güvenlik yapılanmaları içine almamada kararlı göründükleri bir dönemde, Türkiye'nin çıkarlarıyla uyuşur gözükmektedir. ABD'nin, Türkiye'nin AB üyesi olması ve Avrupa'nın güvenlik yapılanmalarına dâhil edilmesi bağlamında vereceği samimi destek, Türkiye açısından çok değerlidir. Bunun yanında Türkiye, ABD'den, NATO'nun güvenlik garantisi, Irak ve Kürt sorunları, Rusya'nın yayılmacılığı ve -Kıbrıs da dâhil olmak üzere- Türkiye ile Yunanistan arasındaki meseleler gibi alanlarda Türk çıkarlarına daha uygun düşecek politikalar izlemesini bek-

lemektedir. Bu noktalar dışında Türkiye'nin stratejik önemi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin düzeyi ile Orta Asya enerji kaynaklarının taşınması ve bölgesel gelişmeler konusunda Türkiye ile ABD arasında gerçekleştirilen işbirliği, Türk-Amerikan ilişkilerinin en güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Amerikalılar açısından, Türkiye'nin iç politikasında radikal değişiklikler ortaya çıkması ve Batı ittifakı dışında cesur girişimlerde bulunarak geleneksel dış politika çizgisinden ayrılması olasılıkları temel kaygı noktaları olarak belirlemektedir.

Diğer taraftan Türkiye'nin ABD'den askeri yardım ve malzeme alımında problemlerle karşılaşması, Kongrenin zaman zaman Türkiye karşıtı eylemlere destek vermesi ve ABD ordusunun sık sık Orta Doğu'ya müdahalede bulunması, iki devlet arası ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'nin son zamanlarda ABD'yle stratejik ilişkisini aşırı derecede genişletmesinin, 1960'lı ve 1970'li yıllarda iki devlet arasında ortaya çıkan ihtilafların ışığında ihtiyatlı politikalarla dengelenmesi gerekmektedir. ABD açısından Türkiye, Batı ittifakına karşı yükümlülüklerine her zaman sadık kalmış ve Amerikan güvenliğine, siyasi ve ekonomik istikrarına katkıda bulunmuş ve bulunmaya devam eden vazgeçilmez bir müttefik konumundadır. Türkiye açısından ise ABD, yeni tehditlere karşı koymada ve yeni fırsatlardan istifade etmede önemli yardımlarda bulunabilecek en uygun ortaklardan biridir. Fakat stratejik işbirliği içinde bulunmanın, Türkiye ile ABD'nin Ege'den Körfez bölgesine ve Orta Asya'nın derinliklerine kadar uzanan geniş bir bölgede, her zaman aynı görüşlere ve çıkarlara sahip olacakları anlamına gelmediği de unutulmamalıdır (Karakuş, 2005: 80-94).

ABD, Türkiye'nin bölgedeki girişimlerini destekleyerek stratejik önemi artmasına katkıda bulunmak uygun görünmektedir. Türkiye bölgede yer yer ABD'den farklı çıkarlara ve politikalara sahip olsa da, önemli projelerinde ABD'den destek gördüğünde, çıkarları karşılıklı olarak gözetecek şekilde hareket edebilecektir. Bu da ABD'nin bölgedeki konumunu güçlendirecektir. ABD, özellikle Orta Doğu politikasında Türkiye'ye önemli roller biçmektedir. Türkiye bunu bildiği için, özellikle zor zamanlarında ABD'ye destek verirken, bölgede kendi konumunun kötüleşmemesi için de ihtiyatlı davranmaya, bir denge durumu bulmaya çalışmaktadır. Savunma alanındaki ortak projeler, Türk liderler açısından iki devletin çıkarlarının eşit şekilde korunmasını, ilişkilerin daha samimi ve adil temele oturtmasını, veren-alan

ilişkisinden uzaklaşılmasını temsil etmesi açısından özellikle önemlidir. Türk liderlerin beklediği, Amerikalıların ilişkilerde tek yönlü ve tek yanlı bir durumun ortaya çıkmamasına özen göstermeleri ve Türkiye’yi yakından ilgilendiren konularda kendilerinin görüşünü almadan tek taraflı uygulamalara gitmemeleridir. Kısacası onlar yeni dünya şartlarında çok daha dengeli, eşit, çok yönlü ve makul bir ittifaktan yanadır (Öcal, 2005: 90-94).

Türkiye-ABD ilişkileri, 2001 yılından itibaren yeniden tanımlanmaktadır. Bunu gerekli kılan ilk gelişme, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkış mücadelesinde ABD’nin Türkiye’ye verdiği destektir. İkinci gelişme ise, Irak Krizi/Savaşı bağlamında yaşanmıştır. Bu kriz/savaş, Türkiye-ABD ilişkilerinin sınırlarının ve boyutlarının yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Zira Irak’ta yaşananlar, dolaylı olarak Türkiye’nin bekasını etkileyecek öneme sahiptir. Birçok meselede ortak çıkarlara sahip olmalarına rağmen, ABD ile Türkiye bu kriz/savaş sürecinde farklı noktalarda durmuştur. Eğer Türkiye ABD’nin Irak’ın bölünmesini amaçlamadığına ikna olsa, sorun büyük ölçüde çözüme kavuşturulabilir(di). Ancak ABD, belki sözleşmeyle değil ama davranışlarıyla bu güvenceyi bir türlü verememektedir.

Bir ülkenin varlığını ve bütünlüğünü korumaya çalışması son derece doğaldır. Türkiye’nin Irak’ta olup bitenden gereksiz yere telaşlandığını iddia edenler büyük bir yanılgı içindedir. Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin kurulması sürecinin Türkiye’nin bütünlüğüne dönük olarak oluşturduğu tehdit sahîh ve yakındır. Bütün üst düzey ziyaretlere ve stratejik belgelere rağmen, Türkiye-ABD ilişkilerinin yeniden istikrara kavuşması, Irak’ın geleceğinin Türkiye’nin varlığına ve bütünlüğüne dönük bir tehdit olmaktan çıkarılmasıyla mümkündür. ABD’nin bölgedeki başarısızlığına rağmen, Kuzey Irak’ın geleceğini belirleme gücü halen vardır. ABD, Iraklı Kürtlere geleceklerini kesinlikle Irak’ta aramaları gerektiğini hareketleriyle belli ederse, Türkiye-ABD ilişkileri eski haline dönebilir. 2002 yılı itibarıyla önemli bir dönemece giren Türkiye’nin AB üyeliği süreci, gerektirdiği ekonomik ve siyasal içerikli reformlarla Türkiye’nin geleceği üzerinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Bu alandaki gelişmeler, ABD’li yetkililer tarafından da dikkatle izlenmektedir. Bu süreç, IMF-Türkiye ilişkilerinde öngörülen ekonomik yeniden yapılanma süreci ile paralel bir biçimde algılanmaktadır. “Komşularıyla barışık, istikrarlı ve güçlü bir Türkiye” fikrinin

sözü edilen reformlarla hayata geçmesi ve bölgenin örnek ülkesi gelmesi, ABD'nin bölge politikalarının ana unsurlardan biri olmaya devam etmektedir. İki ülke ilişkilerinin günümüz itibarıyla en önemli boyutu, şüphesiz ki, uluslararası terörle mücadele ve demokratikleşme sürecinin desteklenmesi olarak telakki edilebilir.

Abstract: The relations of Turkey with America to examine are from very great importance, because it can affect the process of the global policy and the developments in the sensitive region. From view of USA it looks in such a way, as if the support of Turkey became from strategic view and with the developments in the region is very important. Turkey and USA regard each other still as allied one, which do not give their alliance up reliably so easily. Turkey would like however also that the alliance between the two countries, beyond the defense wins, new dimensions and that USA and Turkey a relationship to each other to develop, which secures both partners profit.

Keywords: Turkey, United States of America, NATO, Strategic Partnership, Foreign Policy

Kaynakça

- Campany, R. C. (1986), **Turkey and the United States: The Arms Embargo Period**. New York.
- Criss, Nur Bilge (1995), **International Institutions and European Security: A Turkish Perspective**, London.
- Gürel, Sükrü Sina (1998), **A General Appraisal of Current Turkish Foreign Policy**. Ankara.
- Karakus, H. A. (2005), **Die Außenpolitik der Republik Türkei im Zeitraum 1990 bis 2000**, Wien, Diplomarbeit
- Makavsky, Alan (2002), "Turkey's Unfinished Role in the War and Terrorism: Insight Turkey", **Jänner-März**, 2002, Number 1.
- Oran, Baskın (2001), **Dönemin Bilançosu: 1990-2001**, İstanbul.
- Öcal, Mehmet (2005), **Die türkische Außen und Sicherheitspolitik nach dem Ende des Ost West Konflikts: 1990-2001**, Schenefeld.
- Rustow, D. A. (1987), **Turkey: America's Forgotten Ally**. New York.

Steinbach, Udo (1996), Die Türkei im 20. Jahrhundert. Schwieriger Partner Europas, Bergisch Gladbach.

Uzgel, İlhan (2001), ABD ve NATO ile İlişkiler, İstanbul

Yavuz, M. H. and M. R. Khan (1992), Turkish Foreign Policy toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development (1950–1991).